

Ключові слова: агресивний натовп, формування натовпу, охорона громадського порядку, футбольний матч, психологічна підготовка.

Резюме

Стаття посвячена актуальним вопросам психологического противодействия персонала органов внутренних дел агрессивной толпе, в частности, во время охраны общественного порядка при проведении футбольных матчей. Рассматриваются психологические и организационные факторы, содействующие эффективной психологической подготовке личного состава милиции к деятельности в условиях усложненной оперативной обстановки.

Ключевые слова: агрессивная толпа, формирование толпы, охрана общественного порядка, футбольный матч, психологическая подготовка.

Summary

The article is devoted to actual aspects of theory and practice of psychological training of Law Enforcement Bodies' personnel to activity under complicated conditions, particularly while protection public order during football matches and tackling aggressive crowd. Some psychological and organizational factors of effective personnel training are observed as well.

Key words: aggressive crowd, formation of the crowd, public order guarding, football match, psychological training.

Отримано 21.04.2011

К. О. ЧАПЛИНСЬКИЙ

Костянтин Олександрович Чаплинський, кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ ЯК ЗАСІБ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В умовах загострення кримінальної ситуації, зростання злочинності, зрощування її з державним апаратом, підвищення технічної оснащеності злочинців, ускладнення зв'язку між ними, використання сучасного радіозв'язку, застосування новітньої вогнепальної зброї та інші негативні чинники, безумовно, ускладнюють і без того непросту діяльність правоохоронних органів і, насамперед органів внутрішніх справ, зі своєчасного та якісного розкриття і розслідування злочинів. Злочинці не можуть обійтися без надійної організаційно-технічної бази, що робить їх менш вразливими для правоохоронних органів, більш мобільними в одержанні необхідної для злочинної діяльності інформації. Зважаючи на це, діяльність органів внутрішніх справ за усіма напрямками має бути адекватною характеру сучасної злочинної діяльності, яка не має обмежень у матеріальному забезпеченні, використанні найсучаснішої техніки, озброєння тощо.

Провідна роль належить широкому застосуванню сучасних досягнень науково-технічного прогресу в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності. Таким чином, характер сучасної злочинності, потреби правоохоронної практики та розробки науковців у своїй сукупності створили об'єктивні передумови для законодавчого закріплення нових засобів тактичного забезпечення досудового розслідування, визначення порядку обмеження конституційних прав громадян. До одного з таких засобів можна віднести зняття інформації з каналів зв'язку, що спрямоване на отримання інформації з матеріальних джерел.

Зняття інформації з каналів зв'язку було практично впроваджено спочатку в оперативно-розшукову, а пізніше і в кримінально-процесуальну діяльність. Дослідження слідчої практики дає змогу дійти висновків, що організаційно-тактичне забезпечення зняття інформації з каналів зв'язку потребує удосконалення. На цю обставину вказують 76 % опитаних співробітників слідчих та оперативних підрозділів. Це визначається наявністю недосконалих правових норм, великою кількістю законодавчих прогалин, відсутністю чітких і вичерпних роз'яснень організації і технології зняття інформації з каналів зв'язку, що стримує більш широке застосування такої слідчої дії у правоохоронній практиці.

Окрім того, проведене Д. Б. Сергєєвою опитування слідчих органів внутрішніх справ свідчить, що лише 8 % респондентів проводили зняття інформації з каналів зв'язку, лише 18,5 % опитаних ознайомлені зі змістом практичних рекомендацій щодо процедури проведення даної слідчої дії, 86 % опитаних вважають необхідною розробку методичних рекомендацій та забезпечення ними слідчих. На деякі питання щодо зняття інформації з каналів зв'язку не змогли дати відповіді від 2 % до 42 % опитуваних¹. Така ситуація свідчить про низький рівень поінформованості слідчих щодо можливостей такої слідчої дії.

Вагомий внесок у розробку організаційно-тактичних основ зняття інформації з каналів зв'язку зробили відомі вчені-криміналісти і процесуалісти, зокрема, О. Я. Баєв, Р. С. Белкін, В. І. Галаган, Ю. В. Гаврилін, Є. А. Доля, Є. С. Дубоносова, В. М. Жуковський, Є. Є. Захаров, Л. І. Івченко, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. По-

горещкий, Д. Б. Сергеева, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, А. Є. Чечетін, О. О. Чувільов, В. Ю. Шепітько, С. А. Шейфер, В. В. Шимановський, В. М. Юрін, Л. Г. Юріна та інші вчені. Розробки науковців мають важливе значення, оскільки спрямовані на обґрунтування необхідності надання органам дізнання та слідства права на прослуховування і запис телефонних переговорів як слідчої дії, дослідження оперативного-розшукового та процесуального аспектів зняття інформації з каналів зв'язку. Однак детального висвітлення потребують питання поняття, сутності та місця зняття інформації з каналів зв'язку в системі слідчих дій.

Отже, метою цієї статті є висвітлення поняття та сутності зняття інформації з каналів зв'язку як засобу тактичного забезпечення досудового розслідування.

«Технізація» злочинності, оснащення злочинних угруповань сучасними засобами комунікації – від мобільних стільникових телефонів до засобів космічного зв'язку, і широке їх використання під час вчинення різноманітних акцій поставили на порядок денний питання про прийняття правоохоронними органами адекватних заходів, що дають змогу оперативно запобігати злочинам і розкривати їх². Члени злочинних угруповань та їхні лідери нерідко використовують не тільки сучасну вогнепальну зброю, а й новітні модернізовані пристрої для підслуховування, радіостанції для оповіщення про переміщення жертв, працівників міліції, спілкування один з одним. На думку М. І. Ковальова, співробітники правоохоронних органів також повинні бути «озброєними» аналогічними, а за можливості кращими технічними засобами для фіксації фактів злочинної діяльності³.

Таку думку підтримує і М. В. Корнієнко, зазначаючи, що для успіху розслідування групових та організованих злочинів дуже важливе широке застосування криміналістичної, іншої спеціальної техніки та відповідних навичок, оскільки винні, як правило, не дають правдивих показань, не зізнаються у вчиненому, створюють перешкоди в роботі слідчого, а інформацію, яка викривала би винних, з інших особистих джерел доказів (від свідків та потерпілих) слідчий може одержати далеко не завжди. Тому без відповідних матеріальних джерел доказів розкрити такі злочини та вирішити інші завдання розслідування практично неможливо. При цьому мають широко використовуватися відеозапис, а також прослуховування й звукозапис телефонних та інших переговорів⁴.

Сьогодні прослуховування й електронне спостереження за каналами зв'язку закріплено в законах багатьох країн світу, в тому числі й України, не випадково. Цей спосіб одержання інформації став доступним в технічному відношенні. І тому не можна ставити правоохоронні органи в нерівні умови стосовно до злочинців і простих громадян – для них відкрито продаються всілякі підслуховуючі пристрої⁵. Так, правове визнання такого засобу тактичного забезпечення розслідування, як зняття інформації з каналів зв'язку, можна простежити на прикладі США, де застосування спеціальної техніки завжди мало законне підґрунтя, якщо його використовували правоохоронні органи, органи безпеки і розвідки. У багатьох справах застосування техніки набувало схвалення, коли воно здійснювалося за постановою суду і в питаннях національної безпеки США. Але за загальним правилом суди не схвалювали отримання доказів із використанням техніки підслуховування, розглядали це як втручання в особисте життя і проголошували поза законом. Початком формування законодавства з цього питання слід вважати правила, що затверджені Федеральною комісією зі зв'язку, які допустили контроль радіозв'язку, але не дозволили розголошення інформації, що стала відомою, та використання з корисливою метою. Але цього було недостатньо, оскільки такі дії призводили до порушення деяких інших законів. Подальше удосконалення законодавства було пов'язано з необхідністю посилення боротьби з організованою злочинністю. У 1928 р. було схвалено доцільність судового контролю над прослуховуванням телефонних переговорів. З часом, у 1934 р. цей порядок було спрощено і контроль над прослуховуванням переговорів передано від судових органів до спеціально створеного органу юстиції⁶.

Слід зазначити, що у вітчизняному судочинстві цей метод отримання інформації про злочин у формі слідчої дії не є новим. Прослуховування телефонних та інших розмов, що мали значення при провадженні у кримінальних справах було передбачено ще Основами кримінального судочинства СРСР. Законом від 12.06.1990 р. вони були доповнені ст. 35-1, що допускала прослуховування і звукозапис телефонних переговорів. Даною нормою визначалося, що прослуховування переговорів:

- може проводитись лише після порушення кримінальної справи за постановою слідчого або органу дізнання із санкції прокурора або ухвали суду та не може тривати понад шість місяців;
- застосовується за наявності достатніх підстав вважати, що за допомогою прослуховування отримуватимуть відомості, які мають суттєве значення для справи;
- застосовується щодо переговорів підозрюваного, обвинуваченого або інших причетних до злочину осіб, а при загрозі насильством, вимагательстві та інших протиправних діяч – відносно потерпілого або свідка за їх заявою або згодою – і їх переговорів.

Але введення слідчої дії до кримінально-процесуальних кодексів союзних республік тоді не відбулося у зв'язку із розпадом СРСР⁷.

21 червня та 12 липня 2001 р. Верховна Рада України прийняла Закони України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», якими його доповнено ст. 187 «Накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку» та ст. 187-1 «Огляд і виїмка кореспонденції та дослідження інформації, знятої з каналів зв'язку». Цим було створено законодавчу основу для застосування цього методу одержання інформації як слідчої дії в кримінальному судочинстві України.

Введення до Кримінально-процесуального Кодексу України (КПК України) даної слідчої дії має покласти край дискусії про правову природу прослуховування: чи є воно слідчою дією, чи може бути тільки опера-

тивно-розшуковим заходом⁸. Таким чином, закріплення в законі допустимості обмеження конституційних прав громадян під час прослуховування телефонів та здійснення акустичного контролю змінило якісний зміст таких заходів. Із заходів «поза закону» вони стали спеціальними заходами забезпечення правопорядку⁹.

Однак, у науковій літературі вчені неоднозначно ставляться до такого способу одержання інформації про злочин. Так, деякі вчені займають позицію про неприйнятність застосування зняття інформації з каналів зв'язку як слідчої дії в кримінальному судочинстві^{10,11}. До останнього часу зняття інформації з каналів зв'язку активно використовувалося тільки як оперативно-розшуковий захід, умови і порядок проведення якого закріплено в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

С. А. Шейфер цей метод отримання інформації про злочин вважає оперативно-розшуковим заходом. Це зумовлено тим, що контроль переговорів проводиться за мотивованою постановою слідчого з дозволу суду, але безпосередній запис здійснюється відповідним органом, слідчий лише вимагає фонограму для огляду і прослуховування, складає про це протокол, і, за наявності підстав, долучає фонограму до справи. Така конструкція з точки зору правової регламентації слідчих дій є незвичайною. Головне ж в процедурі «контролю і запису переговорів» відсутня визначальна ознака слідчої дії – сприйняття слідчим інформації, що має доказове значення: це робить не слідчий, а представник відповідного органу. Фактично йдеться не про традиційну слідчу дію, а скоріше про витребування і прийняття предмета (фонограми, виготовленої за межами кримінального процесу, поза правовідносинами зі слідчим і без будь-яких гарантій правильності запису)¹².

О. Ю. Шумилов визначає прослуховування телефонних переговорів як одну з передбачених оперативно-розшуковим законом оперативно-розшукових дій, яка полягає в конспіративному слуховому контролі телефонних переговорів (на підставі судового рішення) і, як правило, їх фіксації за допомогою звукозаписувальних технічних засобів для виявлення даних про злочинну діяльність особи, що перевіряється, встановлення її зв'язків і отримання іншої інформації, що сприяє вирішенню завдань оперативно-розшукової діяльності¹³.

Інша група вчених визнають вказаний захід як самостійну слідчу дію.

Так, С. М. Стахівський відносить зняття інформації з каналів зв'язку до невербальної слідчої дії, що проводиться з метою документування інформації, якою обмінюються підозрюваний з іншими особами за допомогою технічних засобів зв'язку¹⁴. Таку думку підтримує і В. М. Тертишник, зазначаючи, що ця слідча дія може бути проведена на будь-яких стадіях кримінального процесу. Результати її проведення можуть мати значення доказів у справі, якщо вони відповідають вимогам належності до справи, допустимості та вірогідності¹⁵.

О. Ю. Головін вказує на спрямованість цієї процесуальної дії щодо отримання фактичних даних, що мають значення для кримінальної справи. На думку автора, в законі розкриті основні ознаки контролю і запису переговорів саме як самостійної слідчої дії¹⁶.

На думку Ю. В. Гавриліна, даний метод одержання інформації про злочин як слідча дія має низку переваг, зокрема:

- використання в кримінальному процесі даних, отриманих оперативним шляхом, становить певні труднощі при оцінюванні їх допустимості, що пояснюється нерозголошенням відомостей про організацію і тактику проведення оперативно-розшукового заходу;

- закріплюються гарантії прав і законних інтересів громадян, бо проведення слідчої дії допустиме лише за наявності юридичних і фактичних підстав, а порядок її проведення і процесуальне оформлення суворо регламентовані кримінально-процесуальним законом;

- слідчі дії проводяться у порушених кримінальних справах, коли слідчий, як правило, володіє достатнім обсягом доказів для прийняття обґрунтованого рішення про їх провадження, що дає змогу більш кваліфіковано вирішувати питання про застосування даної слідчої дії в розслідуванні¹⁷.

Усі вищеперелічені обставини законодавець визнав достатньою підставою для введення до КПК України нової слідчої дії, яка отримала назву «зняття інформації з каналів зв'язку».

Окрім того, опитування співробітників слідчих підрозділів, дає змогу зробити висновок, що 78 % виступають за розширення кола слідчих дій і відносять до них зняття інформації з каналів зв'язку, 20 % вважають його типовим оперативно-розшуковим заходом. Такі дані у деякій мірі збігаються з дослідженнями Д. Б. Сергєєвої¹⁸.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, можна дійти висновку, що зняття інформації з каналів зв'язку – це самостійна слідча дія, яка полягає у здійсненні у встановленому законом порядку конспіративної фіксації розмов та іншої інформації, що передається каналами зв'язку, шляхом звукозапису та іншими засобами в місцях їх виявлення з метою одержання фактичних даних про вчинений злочин, та інші обставини, що мають значення для кримінальної справи.

Зняття інформації з каналів зв'язку є важливим засобом отримання мовної інформації – фонограми, із записом переговорів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, що містить відомості про обставини злочину, які мають значення для справи, і може здійснюватися в режимі слідчої дії або оперативно-розшукового заходу. Результати застосування такого засобу можуть використовуватися як докази у кримінальній справі. Введення до КПК України даного засобу формування судових доказів є першим кроком на шляху інтеграції слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Сучасні засоби протидії злочинності й потреби практики дають підстави сподіватися на подальший розвиток цього процесу і появу в недалекому майбутньому нових засобів формування судових доказів, пов'язаних із спостереженням, моделюванням, контрольними перевірками тощо¹⁹.

¹ Сергеева Д. Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Сергеева Діана Борисівна. К., 2008. – 195 с. – С. 32–33.

² Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р. Криминалистика. Учебник для вузов / Под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – 990 с. – С. 687.

³ Ковалев М. И. Юридические основания для перехвата частных сношений техническими средствами при расследовании преступлений / Ковалев М. И. // Российский юридический журнал. – 1995. – № 1. – С. 100–101.

⁴ Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, криминологічна характеристика, заходи протидії / М. В. Корнієнко. – К.: Фонд Юрнауки, 2004. – 300 с. – С. 191.

⁵ Сергеева Д. Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Сергеева Діана Борисівна. К., 2008. – 195 с. – С. 12.

⁶ Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Є. Д. Лук'янчиков – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с. – С. 225.

⁷ Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р. Криминалистика. Учебник для вузов / Под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – 990 с. – С. 687.

⁸ Сергеева Д. Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Сергеева Д. Б. – К., 2008. – 195 с. – С. 12.

⁹ Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Є. Д. Лук'янчиков – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с. – С. 226.

¹⁰ Корнуков В. М. Конституционные основы положения личности в уголовном судопроизводстве / Корнуков В. М. – Саратов, 1987. – С. 173–175.

¹¹ Баев М. О., Баев О. Я. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (Научно-практический анализ основных достижений и проблем) / Баев М. О., Баев О. Я. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 74 с. – С. 45–46.

¹² Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / Шейфер С. А. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 206 с. – С. 63.

¹³ Шумилов А. Ю. Новый оперативно-розыскной закон России: Учеб.-практ. пособие / Шумилов А. Ю. – М.: Изд-ль Шумилова И. И., 2000. – 46 с. – С. 42.

¹⁴ Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С. М. – К.: Атіка, 2009. – 64 с. – С. 39.

¹⁵ Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Д., 2010. – С. 340.

¹⁶ Головин А. Ю. Криминалистическая систематика: Монография / Головин А. Ю. – М.: ЛексЭст, 2002. – 305 с. – С. 188–189.

¹⁷ Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие / Ю. В. Гаврилин. – М.: Книжный мир, 2004. – 332 с. – С. 101.

¹⁸ Сергеева Д. Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. за спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Сергеева Д. Б. – К., 2008. – 195 с. – С. 21.

¹⁹ Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Є. Д. Лук'янчиков – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с. – С. 246.

Резюме

Статтю присвячено дослідженню актуальних проблемних питань зняття інформації з каналів зв'язку. Розглянуто поняття та сутність зняття інформації з каналів зв'язку як засобу тактичного забезпечення досудового розслідування.

Ключові слова: зняття інформації з каналів зв'язку, тактика, тактичне забезпечення.

Резюме

Статья посвящена актуальным проблемным вопросам снятия информации с каналов связи. Рассмотрены понятие и сущность снятия информации с каналов связи как инструмента тактического обеспечения досудебного расследования.

Ключевые слова: снятие информации с каналов связи, тактика, тактическое обеспечение.

Summary

This article is devoted to consideration of actual problem questions of removal of the information from communication channels. The author have considered the concept and essence of removal of the information from communication channels as a tool of tactical supply of pretrial investigation.

Key words: removal of the information from communication channels, tactics, tactical supply.

Отримано 28.03.2011